

*До разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 2024-15 Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
(61024, м. Харків, вул. Григорія
Сковороди, 77)*

Р Е Ц Е Н З І Я

**кандидатки юридичних наук, доцентки, доцентки кафедри
конституційного права України Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого Дахової Ірини Іванівни на дисертацію
Андрущенко Олесі Петрівни «Права людини: глобальний та цивілізаційний
контексти», подану до публічного захисту на здобуття ступеня доктора
філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність обраної теми дослідження.

Права людини є широким і багатогранним полем для наукових досліджень. Споконвіку правники, філософи, державознавці замислюються над сутністю прав людини, особливостями їхнього розвитку, їх різноманіттям, станом реалізації, залежністю від конкретних умов життя суспільства. Вчення про права людини можна розглядати як зведену теорію про те, що є найкращим для людини в певну епоху її життєдіяльності. При цьому необхідно враховувати, що різні епохи дають дещо різну концептуалізацію прав людини. У такому сенсі права людини ми оцінюємо як соціокультурне явище, яке поглинає, і, водночас, відображає культурні відмінності заданої ери. Тож є сенс вести мову також і про те, що права людини можуть розглядатися як певний «континуум права та культури», який за своїм змістом є досить гнучким. Як і будь-яка юридична теорія, вчення про права людини сповнене суперечностей, які стосуються багатьох аспектів, як-от етіології, класифікації, гарантій забезпечення тощо. Разом з тим, аби уникнути надмірної плутанини, права людини не варто розглядати виключно як певну абстракцію, адже їх перелік прямо закріплений в нормативних актах (конституціях держав, міжнародних правових документах). Звернення до основних нормативних актів, які закріплюють і гарантують права людини, дозволяє досліднику зосередитися на вивченні вже існуючих юридичних можливостей людини і виявити саме ті, які залишаються недостатньо захищеними.

У контексті постійного розвитку суспільства, зростаючої глобалізації та технологічного прогресу, виникає необхідність розуміти, як впливають ці

фактори на уявлення про права людини в різних поколіннях. Проблема полягає в тому, що кожне покоління формує свої унікальні цінності, погляди та перспективи, що може відобразитися на їхньому сприйнятті та реалізації прав людини. Зростання важливості Інтернету та соціальних мереж, зміна ролі держави в житті громадян, а також зростання числа війн і міжнародних конфліктів створюють нові виклики для збереження та захисту прав людини.

На підставі цього можна стверджувати, що актуальність, теоретична та практична значущість наукового дослідження Андрущенко Олесі Петрівни «Права людини: глобальний та цивілізаційний контексти» є беззаперечними.

Зв'язок дисертаційного дослідження з науковими програмами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано в межах цільової комплексної програми «Філософські та філософсько-правові проблеми духовного життя суспільства та формування правової культури особистості» (державний реєстраційний номер 0111u000968), яку виконує кафедра філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Дисертаційне дослідження має на меті отримати нові наукові висновки стосовно сутності феномена прав людини у глобальному та цивілізаційному вимірах з акцентом на визначенні теоретико-методологічних засад його розвитку, розумінні сутнісних характеристик у контексті демократичних цінностей, а також виявленні впливу глобальних трансформацій та міжцивілізаційних протиріч на реалізацію прав людини.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх вірогідність забезпечена чітким вибором і аргументованим обґрунтуванням методологічної бази дослідження, яка визначена відповідно до об'єкта, предмета, сформульованої мети та завдань дослідження. Дисертантка зробила цілком успішну спробу узагальнити й використати результати наукових досліджень з правознавства, філософії, політології, соціології, конфліктології, соціальної психології, культурології з наданням пріоритету діалектичному підходу при урахуванні самостійного значення й взаємодоповнюваності інших загальнонаукових та спеціальних методів та підходів наукового пізнання. Для забезпечення максимально можливої об'єктивності висновків дисертантка використала досить широке коло наукових методів, які забезпечили комплексність дослідження. У дисертації застосовувались: діалектичний метод як ключовий методологічний

інструмент філософського рівня у дослідженні прав людини у глобальному та цивілізаційному контекстах; герменевтичний метод, який відіграв ключову роль у розкритті складних аспектів правової реальності, пов'язаної з правами людини, дозволивши не лише аналізувати тексти та документи, але й глибше розуміти їхній зміст у різних історичних, культурних та цивілізаційних контекстах; методи аналізу і синтезу як загальнонаукові методи завдяки яким дисертантці вдалося розкрити сенс складних міжцивілізаційних протиріч, особливості загострення культурно-цивілізаційних конфліктів та їхній вплив на реалізацію прав людини; антропологічний підхід, який дозволив дослідити права людини як феномен, що віддзеркалює основні потреби та цінності людини, а також їхній прояв у різних культурах і цивілізаціях; аксіологічний підхід, який уможливив дослідження прав людини як ціннісної системи. У дослідженні також використовувались дисциплінарні та міждисциплінарні спеціально-юридичні методи для отримання уточненої інформації про права людини і супутні феномени: метод конкретно-соціологічних правових досліджень, порівняльно-правовий, формально-юридичний, логіко-юридичний методи.

Сформульовані в дисертації наукові положення та висновки відповідають нормативним вимогам Міністерства освіти і науки України, мають достатній рівень обґрунтування, що підтверджується широкою джерельною базою, яку становлять зарубіжні та вітчизняні нормативно-правові акти, документи, наукові доробки вітчизняних та зарубіжних дослідників, матеріали різного рівня дискусійних заходів, Інтернет-ресурси, статистичні дані тощо. Перелік використаної літератури складає 233 найменування, на кожне з яких є коректне посилання у тексті дисертації.

Структура тексту дисертації визначена метою і завданням дослідження. Дисертація складається з трьох взаємопов'язаних розділів. Розділ 1 «Філософсько-правовий дискурс прав людини: теоретико-методологічні засади» присвячено генезі філософсько-правової рефлексії прав людини, виявленню основних теоретико-методологічних конструктів дослідження та аналізу сутнісних характеристик прав людини у контексті демократичних цінностей.

У другому розділі «Глобальні й цивілізаційні особливості у розвитку прав людини» міститься порівняльна характеристика національних систем прав людини.

Третій розділ «Вплив сучасних глобалізаційних і міжцивілізаційних протиріч на реалізацію прав людини» орієнтований на дослідження концепту

«цивілізаційних світів права» як підґрунтя виникнення протиріч у реалізації прав людини, а також на прогнозування розвитку прав людини в майбутньому.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів.

У дисертації розкрито значну кількість положень, що характеризуються науковою новизною, яка, у свою чергу, передусім підтверджується авторським удосконаленням розуміння: філософсько-правової сутності феномена прав людини, його ролі у сучасних умовах та на перспективу; основних поколінь прав людини на сучасному етапі розвитку людства; впливу глобалізації на правові системи захисту прав людини і на формування та розвиток концепції універсальних прав людини; підходів до дослідження впливу міжцивілізаційних конфліктів на реалізацію прав людини.

Отримані результати дисертаційної роботи є цілком достовірними, такими, що містять елементи наукової новизни, що має суттєве значення для теорії і практики правознавства. Достовірність одержаних в роботі результатів засвідчується ґрунтовним аналізом значного обсягу наукових матеріалів за темою дослідження, узагальненням і систематизацією вітчизняного та зарубіжного досвіду теоретичного і практичного вирішення завдань, пов'язаних з правами людини. Висновки та рекомендації, які викладені в дисертації, узгоджені з об'єктом, предметом, метою та завданнями дослідження.

Порушень академічної доброчесності в тексті дисертації та наукових публікаціях, у яких відображені наукові результати дисертації, не виявлено.

Повнота викладу основних положень дисертації та її результатів в опублікованих працях.

Основні положення і висновки дисертаційного дослідження достатньо повно викладені у наукових публікаціях дисертантки: у 8 наукових працях, зокрема у 3 публікаціях у наукових фахових виданнях України в галузі знань «Право», 1 публікації у науковому фаховому виданні України в інших галузях знань, де додатково відображені наукові результати дисертаційного дослідження, та 4 публікаціях у матеріалах конференцій.

Основні ідеї, положення та висновки дисертаційного дослідження мають також і достатній рівень апробації на чотирьох міжнародних та двох Всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Практичне значення роботи і впровадження її результатів.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані як цілком структурована методологічна база для подальшої розробки проблеми й визначення сутності та змісту феномена прав людини. Основні результати й висновки дисертації можуть використовуватись: для розробки стратегій правозахисної діяльності як на національному, так і на міжнародному рівнях; удосконалення національних та міжнародних механізмів захисту прав людини, розробки нових політик у цій сфері; в експертно-аналітичній роботі як теоретичний матеріал при оцінюванні та обґрунтуванні концепцій реформування правової системи; державними органами та іншими суб'єктами соціального процесу для більш глибокого розуміння сутності прав людини та механізмів їх забезпечення в глобалізаційних умовах, підвищення ефективності управлінських рішень у даній сфері. Крім того, вони сприятимуть підвищенню рівня правової свідомості та правової культури суспільства, зміцненню міжнародного співробітництва у сфері прав людини. В освітньо-виховній царині результати дослідження можуть бути інтегровані у навчальний процес і застосовані з метою поглиблення змісту й посилення практичного спрямування таких навчальних дисциплін, як «Філософія права», «Філософія прав людини», «Теорія права», «Історія правових вчень»; при створенні спецкурсів для здобувачів освіти.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам.

У тексті дисертації простежується чіткий послідовний зв'язок між дослідницькими завданнями, пунктами наукової новизни та їх відображенням у висновках. Теоретичні висновки і практичні рекомендації належним чином розкриті та обґрунтовані у текстовій частині дисертації.

Огляд наукової літератури з досліджуваної проблеми, що міститься в дисертації, свідчить про широку обізнаність дисертантки у наявних напрацюваннях з досліджуваної проблематики.

Зміст дисертації послідовно розкриває тему дослідження.

Оформлення дисертації виконано відповідно до встановлених вимог. Стиль викладу матеріалів, наукових положень, висновків, рекомендацій науковий і є цілком доступним для сприйняття та розуміння.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації.

Як і будь-який творчий новаторський доробок, дисертація О.П. Андрущенко не позбавлена певних недоліків (дискусійних моментів).

1. У підрозділі 1.1, ведучи мову про генезу прав людини, дисертантка зауважує, що «природно-правові ідеї зародилися ще в епоху стародавнього світу, зокрема, прикладом може слугувати політико-правова спадщина давньогрецьких філософів: Сократ, Платон, софісти, стоїки» (с. 19). Однак для більшої переконливості авторських суджень варто було б вести мову не взагалі про природно-правові ідеї, а конкретно про права людини у творчості зазначених мислителів античності.

2. Текст підрозділу 1.3 містить твердження, що «демократія, як система цінностей, надає рамки для розвитку та захисту прав людини, а права людини, в свою чергу, є основою демократичного суспільства, яке прагне до гармонії, соціальної справедливості та поваги до кожного індивіда» (с. 55). Дисертантці варто було б уточнити, які конкретно рамки для розвитку та захисту прав людини створює демократія на сучасному етапі суспільного розвитку.

3. У цілому погоджуючись з точкою зору дисертантки стосовно того, що інформаційні права людини, такі як право на свободу слова та доступ до інформації, мають бути захищені навіть в умовах війни (с. 70), вважаю, що дисертантці необхідно було б конкретизувати таку свою позицію. У контексті цього виникає питання: чи можуть і в яких випадках можуть бути виправданими обмеження права людини на свободу слова та доступ до інформації в умовах війни чи воєнного стану? У тексті дисертації чіткої відповіді на це питання, на жаль, немає.

4. У підрозділі 2.3 дисертантка зазначає, що «поряд з процесом глобалізації наприкінці ХХ ст. зростає значущість різних цивілізацій сучасного світу з їх культурою, традиціями, прагненням зберегти самобутність і специфіку свого способу життя. Тим не менш, визнання за правами людини універсальної цінності зберігає певний сенс» (с. 107). На мій погляд, таке визнання за правами людини універсальної цінності потребує додаткового пояснення й аргументації, особливо в контексті необхідності збереження ідентичності українського соціуму в умовах війни.

5. Розглядаючи глобалізацію як соціокультурне поле сучасної реалізації прав людини дисертантці варто було більше уваги приділити діалектиці глобального й локального як невід'ємних складових єдиного процесу

соціокультурних і правових взаємодій. Адже наслідком саме таких взаємодій є поява гібридних культурних і правових форм, розмивання культурно-цивілізаційних меж розуміння і реалізації прав людини.

Однак, цілком очевидно, що сформульовані дискусійні моменти суттєво не впливають на загальний позитивний висновок стосовно дисертації.

Висновок. Дисертаційна робота Андрущенко Олесі Петрівни «Права людини: глобальний та цивілізаційний контексти» є закінченим самостійним науковим дослідженням, у якому містяться обґрунтовані елементи наукової новизни. Робота має суттєве значення для теорії та практики правознавства.

Вважаю, що дисертація «Права людини: глобальний та цивілізаційний контексти» відповідає вимогам спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341, вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її авторка – Андрущенко Олеся Петрівна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 – «Право» за спеціальністю 081 – «Право».

Рецензентка:

доцентка кафедри
конституційного права України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
кандидатка юридичних наук, доцентка

Грина Дахова

«2» грудня 2024 року.